

**Politické odporúčania pre zúčastnené strany
na národnej a európskej úrovni: sociálne
a finančné vzdelávanie mládeže**

Tieto odporúčania boli vypracované v rámci spolupráce troch organizácií:

- Csoport-téka Egyesület, Hungary
- Pomoc Deci, Serbia
- Škola Dokorán – Wide Open School, Slovakia

Disclaimer:

Publikácia bola podporená z programu Európskej únie Erasmus+ v rámci projektu "*Afteen - Social and Financial Education for Engagement, Entrepreneurship and Employment*". Reprezentuje výlučne názor autorov a Európska komisia ani Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR nezodpovedajú za akékoľvek použitie informácií obsiahnutých v tejto publikácii.

Spolufinancované z
programu Európskej únie
Erasmus+

ÚVOD:

Škola dokorán - Wide Open School n. o. ako člen medzinárodného konzorcia realizuje od októbra 2019 projekt Aflateen - Sociálne a finančné vzdelávanie pre angažovanosť, podnikanie a zamestnanosť. Konzorcium tvoria tri partnerské organizácie z Maďarska, Srbska a zo Slovenska.

Cieľom projektu je na základe skúseností partnerov z týchto troch krajín ponúknuť riešenie nedostatočného finančného a podnikateľského vzdelávania v Maďarsku, Srbsku a na Slovensku, ktoré sa považuje za jeden z hlavných dôvodov vysokej miery nezamestnanosti mladých ľudí v tomto regióne. Tieto odporúčania boli vypracované na základe poznatkov a skúseností realizátorov projektu a sú určené príslušné subjekty, ktoré sú zodpovedné za zlepšenie súčasnej situácie v oblasti sociálneho, finančného a podnikateľského vzdelávania na Slovensku a v Európe.

Odporúčania sú rozdelené do troch tematických oblastí:

- Rôznorodosť potrieb detí
- Obsah a metódy vzdelávania
- Budúci úspech znevýhodnenej mládeže na trhu práce

Odporúčania poskytujú všeobecnú analýzu situácie v každej z oblastí a konkrétne návrhy na zlepšenie situácie na národnej a európskej úrovni. Očakáva sa, že tieto odporúčania prispejú k pretrvávajúcemu úsiliu slovenskej vlády o podporu finančnej gramotnosti a aktívneho občianskeho prístupu mladých ľudí. Tieto zistenia a odporúčania môžu byť námetom na diskusiu a pomôcť pri koncipovaní plánov na reformu vzdelávania.

OBLASŤ 1: RÔZNORODOSŤ POTRIEB DETÍ

Analýza situácie:

Deti a žiaci majú rôzne vzdelávacie potreby, ale vzdelávací systém uspokojuje potreby len niektorých z nich. Tento systém, ako aj učitelia často nie sú dostatočne pripravení na to, aby dokázali uspokojiť potreby mladých ľudí. V súčasnosti vzdelávací systém nie je schopný reagovať na rozmanité potreby a záujmy žiakov v školách. Jednotlivé skupiny detí, napríklad telesne postihnuté deti alebo rómske deti z vylúčených lokalít, sú totiž systematicky vylučované zo vzdelávania. Nedostatok podpory v správnom čase ešte znásobuje počiatočné ťažkosti, ktorým tieto deti na svojej ceste za vzdelaním čelia. Mnohé z nich ukončujú vzdelanie bez toho, aby dosiahli úroveň, ktorá by im umožnila pokračovať v ďalšom štúdiu a bez toho, aby získali dostatočnú kvalifikáciu, ktorá by im umožnila uplatniť sa na trhu práce. V rámci stredoškolského vzdelávania títo žiaci navštevujú väčšinou praktické školy a špeciálne odborné školy pre žiakov s mentálnym postihnutím alebo bežné odborné školy. Zo zistení vyplýva, že prechod na strednú školu môže predstavovať problém aj pre deti s diagnózou autizmu, viacnásobným postihnutím, alebo zmyslovým postihnutím. Prechod na stredné školy ďalej komplikuje obmedzený prístup k profesijnému poradenstvu. Osobitný

problém predstavuje bariérovosť školských budov, nedostatok asistentov učiteľov a osobných asistentov pre žiakov so zdravotným postihnutím a nedostatočné kompetencie učiteľov v práci s týmito žiakmi.

Študenti pedagogických programov poukazujú na nedostatok pozornosti, ktorá sa tejto problematike venuje v rámci ich odbornej prípravy pred nástupom do zamestnania a situáciu sa nezlepšuje ani v rámci ich vzdelávania na pracovisku. Takmer tri štvrtiny učiteľov v bežných školách neabsolvovali žiadne ďalšie vzdelávanie zamerané na podporu detí s rôznorodými vzdelávacími potrebami. Napriek tomu, že dve tretiny učiteľov vyjadrili potrebu absolvovať takéto školenia, nie sú v skutočnosti dostupné. Podľa medzinárodného prieskumu TALIS 2018 práve v tejto oblasti pociťuje najvyšší podiel súčasných učiteľov potrebu odborne sa rozvíjať.

Vysoký podiel detí vzdelávaných oddelene v špeciálnych školách a triedach spolu s ďalšími deťmi s rovnakým/podobným znevýhodnením je v rozpore s medzinárodnými záväzkami a trendmi podporujúcimi vzdelávanie všetkých detí spoločne v ich miestnych komunitách. Obmedzuje interakciu týchto detí so zvyškom spoločnosti a zväčšuje pravdepodobnosť ich budúceho vylúčenia z trhu práce a zo spoločnosti. Oddelené vzdelávanie tiež bráni bežne sa vyvíjajúcim deťom naučiť sa žiť v rôznorodej spoločnosti a využívať odbornú a individuálnu podporu.

Odporúčania:

- Škola by sa mala zaoberať rôznymi vzdelávacími potrebami detí a poskytovať im kvalitnú a individualizovanú podporu, ktorá by im umožnila dosiahnuť úspech nielen v škole, ale aj v ďalšom živote.
- Mala by sa podporovať možnosť výberu rôznych vzdelávacích obsahov, aby každý žiak mohol objaviť a rozvíjať svoje silné stránky. S podporou poradcu pre kariérové poradenstvo by si mal každý žiak na základnej škole vybrať strednú školu tak, aby zodpovedala jeho schopnostiam a záujmom.
- Mali by sa zaviesť účinné preventívne opatrenia na zníženie rizika predčasného ukončovania školskej dochádzky.
- Žiadny žiak by nemal ukončiť strednú školu bez získania pracovnej kvalifikácie. Toto možno riešiť prostredníctvom modernizácie modelu stredoškolského odborného vzdelávania, v rámci ktorého by každý absolvent školy dostal osvedčenie s uvedením jeho konkrétnej kvalifikačnej úrovne podľa národného kvalifikačného rámca.
- Podpora vo vzdelávaní by mala byť dostupná všetkým žiakom v takom rozsahu, v akom ju potrebujú a nemala by odrážať len nedostatky žiakov (napr. telesné postihnutie), ale zohľadňovať aj prekážky v prístupe k vzdelávaniu na konkrétnej škole (napr. existenciu fyzických bariér, vyučovací jazyk odlišný od materinského jazyka žiaka).
- Mal by sa podporovať kontinuálny profesijný rozvoj učiteľov. Učítelia a odborní zamestnanci škôl by mali mať prístup ku kvalitným a rôznorodým programom ďalšieho vzdelávania učiteľov.

- V rámci pregraduálnej prípravy učiteľov odporúčame rozšíriť a skvalitniť pedagogickú prax študentov spolu so špecializovanou prípravou v oblasti všeobecnej a predmetovej didaktiky, aby absolventi získali nielen teoretické vedomosti o tom, čo deti učiť, ale najmä praktické učiteľské zručnosti týkajúce sa toho, ako učiť.
- Učitelia musia byť vyškolení tak, aby dokázali prispôbiť svoj spôsob vyučovania a reagovať na rôzne potreby a záujmy žiakov. Budúci učitelia by sa mali naučiť rozpoznávať nadanie a potreby žiakov, prispôbovať svoje vyučovacie metódy a spolupracovať s ostatnými odborníkmi pri poskytovaní primeranej podpory každému žiakovi. Vzdelávanie žiakov so špeciálnymi potrebami a inkluzívne vzdelávanie by sa mali stať povinnými predmetmi v rámci pregraduálnej prípravy učiteľov.
- Podporovať by sa malo aj neformálne sieťovanie škôl.
- Mali by sa zmobilizovať všetci relevantní aktéri, pričom by sa mali využiť možnosti a prínos členov najznevýhodnenejších skupín.
- Vzájomné učenie by sa malo podporovať prostredníctvom vyzdvihovania osvedčených postupov, rozvíjaním znalostí a posilňovaním analytických nástrojov.
- Mali by sa vytvoriť podmienky pre lepšiu vzájomnú toleranciu v spoločnosti, boj proti segregácii a inštitucionálnym predsudkom.
- Mala by sa zlepšiť motivácia, školské výsledky a dochádzka rómskych detí do základných škôl, čo si vyžaduje zabezpečenie dostupnosti kvalitných a rôznorodých vzdelávacích programov zameraných na podporu individuálnych potrieb žiakov; zvýšenie inkluzívnosti vzdelávacieho systému, zvýšenie účinnosti systému sociálnej podpory vzdelávania, prehodnotenie systému financovania marginalizovaných rómskych detí,
- Podpora aktivít zameraných na prácu s rodinou, uplatňovanie komplexnej integrácie rodovo citlivej a multikultúrnej výchovy v základných školách. Postupné vytváranie takých podmienok, ktoré zabránia dospievajúcim matkám predčasne ukončovať školskú dochádzku.
- Riešenie problematických otázok výchovy a vzdelávania v špeciálnych školách a školských zariadeniach, vrátane školského poradenstva a služieb prevencie; skvalitnenie procesu diagnostiky a zaraďovania detí do systému špeciálneho školstva a odstránenie príčin neoprávneného zaraďovania detí do tohto systému (metodika diagnostických vyšetrení musí primerane zohľadňovať schopnosti detí z marginalizovaných rómskych komunit); vytvorenie špecifických modelov školskej inklúzie pre všetky typy znevýhodnených detí.
- Zlepšenie prístupu ku kvalitnému vzdelávaniu s osobitným dôrazom na odstránenie novej segregácie v školách; zabránenie predčasnému ukončovaniu školskej dochádzky a zabezpečenie plynulého prechodu zo školy do zamestnania. Zavádzanie takých politik, ktoré preklenú rozdiely v úrovni vzdelania Rómov a ostatného obyvateľstva.

OBLASŤ 2: OBSAH A METÓDY VZDELÁVANIA

Analýza situácie:

Vzdelávanie by malo žiakom poskytovať relevantné vedomosti a zručnosti a umožniť im komplexný rozvoj. Malo by znižovať nerovnosti, riešiť rôzne potreby a čo najviac rozvíjať potenciál všetkých učiacich sa. Okrem toho by inštitúcie vysokoškolského vzdelávania mali rozvíjať aj kultúru a nové poznatky. Vzdelávanie by zároveň malo pripravovať učiacich sa na úspech v osobnom, občianskom a profesionálnom živote. Súčasná realita vzdelávacieho systému je však iná. Obsah vzdelávania nie je definovaný tak, aby okrem poskytovania základných vedomostí rozvíjal aj príslušné kompetencie. Vyučovanie na školách v súčasnosti nepodporuje aktívne skúmanie, ani rozvoj kritického myslenia, etického správania, tvorivosti, spolupráce či občianskej angažovanosti. Dominantnými vyučovacimi metódami sú rozhovor o danej téme a prednáška. Tieto metódy však nepodporujú žiakov pri osvojovaní si rôznych stratégií učenia, ktoré by mohli využiť v reálnom živote; nemotivujú ich k skúmaniu, hľadaniu súvislostí a nerozvíjajú ich analytické a kritické myslenie.

Práve tieto zručnosti však zamestnávateľia od absolventov očakávajú. Učitelia vysvetľujú, že prekážky, ktoré im bránia v uplatňovaní aktívnych vyučovacích metód, nesúvisia len s nedostatkom času a materiálnych zdrojov, ale aj s nedostatočným metodickým vedením pri zavádzaní nových metód do praxe.

Nedostatočná pozornosť sa venuje komplexnému osobnostnému rozvoju študentov (motivácia k práci a štúdiu, komunikácia, podnikavosť, kreativita atď.), spolu s etickým správaním, aktívnym občianstvom, kritickým myslením a učením sa v súvislostiach.

Metódy aktívneho učenia sa uplatňujú len v obmedzenej miere, napriek tomu, že takéto prístupy zatriktívňujú obsah vzdelávania pre študentov a uľahčujú im učenie. Učitelia, ktorí uplatňujú metódy aktívneho vyučovania a skupinovú prácu žiakov, uvádzajú niekoľko problémov a prekážok spojených s týmto prístupom. Ako prekážku často vnímajú nedostatok času na komplexnejšie aktivity, čo súvisí so 45-minútovými školskými hodinami a nemožnosťou vyučovať v dlhších blokoch. Taktiež pociťujú nedostatok metodickú a odbornej podpory pri vlastných experimentoch s novými vyučovacimi metódami. Uplatňované vyučovacie metódy majú vplyv na metódy hodnotenia žiakov. Učitelia na hodnotenie vedomostí a zručností, ktoré si žiaci osvojili, väčšinou používajú vopred ohlásené písomné testy alebo odpoveď pri tabuli.

Zameranie na osvojovanie si izolovaných poznatkov posilňujú aj vyučovacie metódy uplatňované na školách, kde sú žiaci väčšinou pasívnymi prijímateľmi informácií. Nedostatočný rozvoj zručností medzi ktoré patria rôzne stratégie učenia, komunikácia a spolupráca s inými ľuďmi, otvorenosť voči zmenám, odolnosť, riešenie problémov, aktívne občianstvo a etické správanie, môže byť následne prekážkou pri výchove k úspešnému osobnému, občianskemu a pracovnému životu. Rôzne zručnosti a osobnostné charakteristiky skôr než izolované vedomosti sú predpokladom pre vytvorenie vízie vlastného života a hľadanie ciest k jej naplneniu.

Počas prechodu na nižšie sekundárne vzdelávanie deti vstupujú do obdobia dospievania a toto obdobie má významné vývojové charakteristiky. To, aké vyučovanie metódy si učitelia vyberajú je obzvlášť dôležité, pretože žiaci v tomto veku potrebujú viac kontaktov s

rovesníkmi, potrebujú diskutovať, filozofovať a analyzovať svet okolo seba a zároveň k nemu zaujímať vlastný postoj. Učebné prostredie by malo zohľadňovať túžbu mladých adolescentov po samostatnosti spolu s ich potrebou podieľať sa na rozhodovaní o všetkých otázkach, ktoré sa ich týkajú.

Podnikavosť a iniciatívnosť podporujú angažovaný prístup k životu a súvisia aj so zapojením žiakov do mimoškolských aktivít v škole, ako aj s ich ochotou zapojiť sa do riešenia rôznych problémov. Tvorivosť umožňuje ľuďom nachádzať riešenia v bežných aj v neobvyklých situáciách. V školách sa podnikanie spája najmä s rozvojom vedomostí súvisiacich s ekonomikou, rovnako ako sa tvorivosť často spája výlučne s umeleckými predmetmi. Tvorivosť, ako aj iniciatívnosť a schopnosť riešiť problémy sú však dôležité osobnostné charakteristiky, ktoré zamestnávateľia očakávajú od svojich zamestnancov. Angažovaný prístup, podnikavosť a kreativita sú tiež dôležitými charakteristikami občiansky zodpovednej osobnosti.

Podnikavosť a iniciatívnosť podporujú v mladých ľuďoch schopnosť prinášať zmeny, ale aj aktívne sa im prispôsobovať. Podnikavosť možno charakterizovať ako konanie na základe príležitostí a nápadov, ktoré sa premietajú do hodnoty, (ekonomickej, kultúrnej alebo sociálnej) ktorú prinášajú iným.

Finančná gramotnosť je jednou z dôležitých tém v rozvoji študentov. Pochopenie, ale aj riadenie osobných financií sa stalo jednou z priorít vzdelávania. Na Slovensku bola v roku 2008 vypracovaná Národná stratégia finančnej gramotnosti a vzniklo viacero metodických materiálov pre učiteľov. Kvalitatívne údaje však naznačujú, že učitelia spájajú finančnú gramotnosť predovšetkým s jej matematickým rozmerom a ekonomickým myslením. Medzinárodné testovanie ukázalo, že viac ako tretina žiakov nedokáže aplikovať vedomosti a zručnosti súvisiace s financiami ani na základnej úrovni. Finančná gramotnosť je "schopnosť využívať vedomosti, zručnosti a skúsenosti na efektívne riadenie vlastných finančných zdrojov s cieľom celoživotne zabezpečiť seba a svoju domácnosť. V rámci testovania PISA v oblasti finančnej gramotnosti sa skúmala úroveň finančných vedomostí a zručností, ktoré žiaci potrebujú na tvorbu svojich finančných plánov a rozhodnutí a schopnosť preukázať a uplatniť svoje vedomosti a zručnosti v praxi. Finančnú gramotnosť podporujú metódy, ktoré podporujú analytické aj kritické myslenie. Žiaľ, žiaci nie sú dostatočne podporovaní v tom, aby vyjadrovali vlastný názor alebo tvorivo argumentovali a hľadali riešenia. Rozvoj finančnej gramotnosti je jednou zo zručností a kompetencií spojených s úspešným zapojením sa do života. Finančná gramotnosť podporuje osvojenie si zásad zodpovedného hospodárenia s osobnými financiami vrátane pochopenia vzťahu medzi prácou a osobným príjmom, ale venuje sa aj otázkam spotreby či sporenia, investovania a poistenia.

Analytické a kritické myslenie sú najkomplexnejšie typy myslenia. Sú dôležité pre vytváranie vlastných názorov, poznávanie sveta, nepodliehanie prvým dojmom. Kritické myslenie ako cesta od informácií k vytvoreniu si vlastného názoru je dôležité nielen pre ďalšie štúdium, ale aj pre každodenný život. Stratégie vyučovania, ktoré sa v súčasnosti používajú v školách, sú však neúčinné pri rozvíjaní kritického a analytického myslenia, ako aj pri učení sa v súvislostiach.

Odporúčania:

- Pokiaľ ide o obsah vzdelávania, vyučovacie metódy a hodnotenie žiakov, odporúčame vypracovať nové národné kurikulum pre jednotlivé stupne vzdelávania.
- Spolu s aktualizovaným obsahom a cieľmi vzdelávania by nové národné kurikulum malo načrtnúť odporúčané stratégie vyučovania a hodnotenia a poskytnúť učiteľom praktický návod na realizáciu zmien v ich triedach.
- Stredné školy by sa mali zamerať na rozvoj odborných vedomostí a zručností v jednotlivých predmetoch, pričom gymnáziá by mali klásť dôraz na vedomosti a stredné odborné školy na kombináciu zručností a vedomostí. Preto navrhujeme, aby mal obsah vzdelávania modulovú štruktúru a odporúčaná kombinácia školských predmetov by sa mala určiť po konzultácii so zamestnávateľmi.
- Obsah vzdelávania by mal podporovať komplexný rozvoj osobnosti, kritické myslenie, digitálne zručnosti, motiváciu k štúdiu a práci, schopnosť učiť sa v súvislostiach a spoluprácu pri riešení problémov. Obsah vzdelávania by mal byť atraktívny a aktuálny.
- Navrhujeme zjednotiť štátny vzdelávací program pre jednotlivé stupne vzdelávania tak, aby všetci žiaci mohli systémovo rozvíjať vlastný potenciál a aby boli rešpektované ich rôznorodé potreby. Na dosiahnutie týchto cieľov je nevyhnutné vypracovať nové národné kurikulum s aktualizovaným obsahom a cieľmi spolu s opisom odporúčaných stratégií výučby a metód hodnotenia.
- Používané vyučovacie metódy by mali podporovať aktívne učenie sa a umožniť, aby sa vzdelávanie viac prispôsobilo potrebám žiakov. Je tiež potrebné zmeniť metódy hodnotenia.
- Na stredných školách by sa mali ďalej rozvíjať vedomosti a zručnosti v jednotlivých školských predmetoch. Študijné programy (s maturitou alebo bez nej) by mali byť zostavené tak, aby sa študenti mohli na základe výberu školských predmetov dostatočne profilovať a zároveň vyváženě rozvíjali svoje všeobecné a odborné kompetencie.
- Obsah vzdelávania, metódy výučby a prístupy k hodnoteniu by sa mali zmeniť tak, aby prispievali ku komplexnému osobnostnému rozvoju a rozvíjali vedomosti a zručnosti vedúce k zmysluplnému životu.
- Metódy vzdelávania by mali zohľadňovať zvýšenú potrebu sociálneho kontaktu u dospelých.
- Štýl vyučovania v školách by mal vytvárať priestor na uspokojenie potreby dospelých diskutovať, uvažovať a filozofovať.
- Vyučovacie štýly by mali plne využívať kognitívne schopnosti dospelých.

- Štýl vyučovania by mal byť rešpektujúci a akceptujúci.
- Mali by sa uplatňovať metódy aktívneho učenia.
- V tejto vekovej kategórii by sa ako nástroj malo používať rovesnícke učenie.
- Mali by sa propagovať a podporovať možnosti neformálneho vzdelávania.
- Malo by sa umožniť vyučovanie v blokoch namiesto pevne stanovených 45-minútových hodín.

OBLASŤ 3: BUDÚCI ÚSPECH ZNEVÝHODNENEJ MLÁDEŽE NA TRHU PRÁCE

Analýza situácie:

Obsah vzdelávania a nedostatok holistického a inovatívneho prístupu sa odráža v tom, ako špecialisti na ľudské zdroje vnímajú to, ako školy pripravujú svojich študentov vo vzťahu k požiadavkám zamestnávateľov. Zamestnanci s nízkou, strednou a vysokou kvalifikáciou len čiastočne vyhovujú požiadavkám zamestnávateľov. Navyše najviac zaostávajú za očakávaniami práve v tých oblastiach, ktoré sú najviac požadované (motivácia pracovať a učiť sa, schopnosť učiť sa). Pri väčšine pracovných miest uchádzači síce splňajú kritériá formálneho vzdelania, ale na to zamestnávatelia kladú pri prijímaní uchádzačov zamestnanie najmenší dôraz.

Ak tvrdíme, že komplexný osobnostný rozvoj by mal byť cieľom vzdelávania na každom jeho stupni, potom je na to, aby sme uspeli v osobnom, občianskom a pracovnom živote, potrebné vyvážiť získavanie vedomostí s ich aplikáciou. To si vyžaduje taký obsah vzdelávania, ktorý umožní žiakom získať vedomosti, zručnosti a kompetencie potrebné na to, aby si našli prácu zodpovedajúcu ich potenciálu a záujmom. Vzdelávanie by zároveň malo stimulovať motiváciu k štúdiu a práci, ktorá je predpokladom kariérneho napredovania. V súčasnosti má vzdelávanie úzke zameranie a nerozvíja osobnosť učiacich sa v jej rôznych aspektoch, preto sa musia učiaci sa osobnostne rozvíjať aj inde. Okrem toho majú pocit, že škola ich nerozvíja v oblastiach potrebných pre život. V dôsledku toho majú ľudia tendenciu pripisovať vzdelaniu nižšiu hodnotu a menej ho vyžadovať.

Technologický pokrok, digitalizácia a rýchle tempo inovácií v každodennom aj profesijnom živote kladú na jednotlivcov očakávanie, že sa budú schopní neustále učiť a budú otvorení všetkým novým výzvam. V školách však na všetkých stupňoch vzdelávania prevládajú vyučovacie metódy, ktoré poskytujú študentom hotové vedomosti. Výsledkom je, že študenti sa neučia vyhľadávať informácie, ktoré by mohli v živote využiť, aplikovať svoje existujúce vedomosti, vytvárať nové vedomosti alebo samostatne či v tímoch riešiť problémy. Pri prevládajúcich vyučovacích metódach vrátane prednášania a diktovania poznámok s frontálnym vyučovaním alebo individuálnou prácou si študenti neosvojujú rôzne stratégie učenia sa, ani nezlepšujú svoje zručnosti tímovej práce. Práve tieto zručnosti však

zamestnávateľia požadujú od všetkých typov uchádzačov o zamestnanie a je nevyhnutné nájsť spôsoby, ako poskytnúť mladým ľuďom tieto zručnosti, potrebné na to, aby si osvojili proaktívny prístup k životu.

Odporúčania:

- spájať politické a neziskové organizácie, podnikateľov, akademikov a popredné osobnosti s cieľom spolupracovať na európskej úrovni, pozorovať, analyzovať a prispievať do diskusie o otázkach európskej politiky vzdelávania a zamestnanosti, podporovať vnútroštátnu a nadnárodnú výmenu osvedčených postupov,
- Urobiť zo začlenenia najznevýhodnenejších skupín nezamestnaných (mladí absolventi, starší ľudia, dlhodobo nezamestnaní, prisťahovalci, Rómovia, ľudia s inou sexuálnou orientáciou...) do spoločnosti, no najmä na trh práce jednu z priorit politickej agendy.
- presadzovať uplatňovanie hľadiska rovnosti a rodového hľadiska,
- identifikovať a riešiť špecifické prekážky, ktoré bránia začleneniu príslušníkov najviac znevýhodnených skupín,
- vytvoriť udržateľnú dlhodobú politiku inkluzívneho trhu práce s využitím cieľového, ale nie segregáčného prístupu,
- mobilizovať všetkých príslušných aktérov, využiť príležitosti a oceniť prínos príslušníkov najviac znevýhodnených skupín,
- podporovať vzájomné učenie sa zdôrazňovaním osvedčených postupov, rozvíjaním poznatkov a posilňovaním analytických nástrojov,
- Vytvoriť súbor osvedčených postupov v oblasti vzdelávania nezamestnaných dospelých.
- Minimalizovať vplyv fyzických bariér na integráciu na trh práce pre najviac znevýhodnené skupiny prostredníctvom vytvorenia motivačných podmienok a lepšieho prístupu k rekvalifikačným kurzom a celoživotnému vzdelávaniu.
- vytvoriť také podmienky, ktoré umožnia bojovať proti mentalite stagnácie, ustráchaného pesimizmu a technofóbie,
- podpora kurzov druhošancového vzdelávania pre dospelých, ktorí v minulosti predčasne ukončili školskú dochádzku, zameraných na zlepšenie ich gramotnosti a kvalifikácie a zlepšenie možností ich uplatnenia na trhu práce,
- vytvárať podmienky pre lepšiu vzájomnú toleranciu v spoločnosti,

- bojovať proti segregácii a inštitucionálnym predsudkom,
- spružniť trh práce a zmešit' jeho obmedzenosť,
- zamerať sa na trhovú prácu namiesto verejno-prospešných prác,
- podporovať podnikateľského ducha najviac znevýhodnených skupín,
- zlepšiť prostredie a podporiť činnosti zamerané na vytváranie pracovných miest v menej rozvinutých regiónoch, pozitívne vzory a činnosti zamerané na tvorbu príjmu,
- zamerať sa na zavádzanie politík na zlepšenie účasti dlhodobo nezamestnaných na celoživotnom vzdelávaní s cieľom prelomiť kruh chudoby,
- venovať pozornosť aj jednotlivcom, nevnímať komunity ako skupiny ľudí s rovnakými špecifikami,
- dotovať zamestnávateľov, ktorí prijímajú rómskych alebo podobne znevýhodnených pracovníkov,
- monitorovať a predvídať vzdelávacie ciele zamestnávateľov so zámerom vytvoriť systém celoživotného vzdelávania, ktorý by umožnil účastníkom každého veku a v každej životnej situácii správne sa rozhodovať ohľadom svojho ďalšieho vzdelávania,
- zabezpečiť čo najlepší súlad medzi možnosťami vzdelávania, ktoré sú ľuďom k dispozícii a zručnosťami, vedomosťami, postojmi a správaním, ktoré vedú k znižovaniu nezamestnanosti,
- zlepšiť kariérne poradenstvo pre mladých ľudí,
- posilniť národné kapacity pre celoživotné vzdelávanie,
- aktívne zapojiť znevýhodnené skupiny do tvorby obsahu celoživotného vzdelávania,
- alokovať potrebné zdroje.